

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Якимович Б.

**Україна та українці: події далекі і близькі:
Вибрані праці. – Л.: Інститут українознавства
імені І.Крип'якевича НАН України, 2014. –
1086 с.**

У наукових статтях і публіцистичних творах, розміщених у збірнику праць професора Богдана Якимовича, відображено роздуми відомого вітчизняного вченого щодо знакових подій новітньої української історії, сучасником та активним учасником яких йому довелося бути, а також результати наукових пошуків зі широкого спектра проблем. Структурно книга поділена на 9 тематичних блоків, що дуже зручно для читача. Адже,

по-перше, такий підхід дає можливість виокремити коло наукових зацікавлень автора, а по-друге – хронологічний принцип розміщення статей у кожному з них дозволяє простежити еволюцію поглядів на ту чи іншу проблему, подію. Справедливим буде зазначити, що низку студій Б.Якимовича 1980–1990-х рр. сьогодні можна розглядати не лише як теоретичні роздуми про долю української нації та держави, а й документи епохи становлення незалежності. Власне у вступній частині збірки автор наголошує, що «кожну свою працю таки вважаю документом свого часу, тому й хочу, щоб мене сприймали таким, яким я був колись і є тепер» (с.8). До речі, Б.Якимович, як він сам зазначає, не соромиться жодної своєї публікації, не зважаючи на те, коли її написано й опубліковано.

Перша частина – «Книгознавчі студії, історичні події, інституції» – уміщує 20 статей, написаних у період від 1989 до 2010 рр. Особливу увагу привертає розвідка «Бібліологічне краєзнавство як складова частина сучасних краєзнавчих студій», в якій автор на методологічному рівні осмислення проблеми аналізує загальний стан розвитку нового напрямку в гуманітарній сфері – бібліологічного краєзнавства. В окрему тематичну підгрупу можна виділити статті, присвячені висвітленню різних аспектів історії української книжкової культури – починаючи «від 60-х років XVI ст., коли народна мова проникає в

літературні пам'ятки не лише світської, але й богослужбової тематики» (с.28), і закінчуючи діяльністю видавництва «Червона калина» в міжвоєнний період та в умовах незалежної української держави (с.57–60).

Друга половина 1980-х рр. започаткувала новий етап радянської та вітчизняної історіографії. Намагаючись виборсатися з тенет марксистської методології, українські науковці активно долучилися до процесу формування альтернативної моделі історії, котра «потребувала віддалення від комуністичної постдоби з її ортодоксальними схемами мислення й канонічними моделями поведінки»¹. В історичній науковій та публіцистичній літературі почали з'являтися перші розвідки, автори яких зверталися до тем, замовчуваних у радянську епоху. Саме під таким кутом зору слід розглядати низку статей Б.Якимовича початку 1990-х рр. про події міжвоєнного періоду у західноукраїнському регіоні. Адресовані широкому загалу читачів періодичних видань, їх написано в науково-публіцистичному жанрі, однак із посиланнями на серйозні історичні джерела.

У цьому ж тематичному блоці привертає увагу стаття «Форпост незалежності (Львів у 1988–1996 рр.)», підготовлена у співавторстві зі знаним філологом і громадським діячем професором Л.Сеником, що її Б.Якимович позиціонує як нарис, створений «на матеріялах львівської преси й архівів державних і громадських організацій Львова і області» (с.104). Будучи активним учасником подій рубежу 1980–1990-х рр., автор майже у хронологічній послідовності відтворює динаміку їх розвитку у Львові, супроводжуючи, водночас, свою розповідь цікавими аналітичними розмірковуваннями та сентенціями з приводу окремих аспектів національного відродження у краї.

Зважаючи на те, що «працю безпосередньо в науковій сфері Богдан Якимович розпочав щойно в 33-літньому віці»², очевидно, що пошук науковцем себе і власного місця в науці був тривалим та цілком усвідомленим. З огляду на це, цікавою видається стаття, написана автором у далекому 1972 р., про парафіяльний костел і монастир у м. Городенці Івано-Франківської області. Насамперед ця студія 20-річного студента технічного вишу – вірець доброї наукової розвідки з історичного краєзнавства. Супроводження текстової частини додатками у вигляді фотографій окремих частин костелу, панорами місцевості з костельним фасадом і монастирем значно підносить її науково-пізнавальний рівень.

Характерною рисою Богдана Зіновійовича як людини й науковця-дослідника є уважне, шанобливе, сповнене поваги ставлення до людей, відданих своїй справі – будь то вчені зі світовим ім'ям, чи громадські діячі регіонального масштабу. Тому не дивно, що бібліографістика сформувала помітний пласт його наукових напрацювань. В окремому блоці рецензованого видання («Постаті минулого і сучасного») зібрано більше двох десятків різножанрових

¹ Хархун В. Рецепція комунізму й сучасний український проект // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. – Вип.13/14. – Х., 2009. – С.179.

² Лущук Т., Стеблій Ф. Богдан Якимович: бути собою, бути істориком // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип.21: Scripta manent: Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича. – Л., 2012. – С.7.

статей, частина з яких досі залишалися неопублікованими, присвячених життю та діяльності окремих діячів вітчизняної історії.

Переважну більшість із цих праць написано, так би мовити, «на вимогу часу» – наприкінці 1980 – у першій половині 1990-х рр., тоді, коли українське суспільство тільки-но відкривало для себе імена своїх великих співвітчизників, досі закритих тінню імперської ідеології. Географія видань, в яких публікувалися статті Б.Якимовича, є опосередкованим свідченням його активної громадянської позиції. Перша стаття з бібліографічного блоку збірника – «Фатальна помилка Володимира Великого. Україна і Крим: історичні ескізи», побачила світ 1992 р. у сімферопольському виданні «Рідна хата»; з доповіддю «Павло Лукич Тучапський: маловідомі сторінки біографії делегата I-го з'їзду РСДРП» автор мав нагоду ознайомити учасників наукової конференції в Миколаєві у жовтні 1988 р. Кілька публікацій із цієї серії з'явилися впродовж кінця 1980 – початку 2000-х рр. на шпальтах усеукраїнських видань «Соціалістична культура», «Жовтень», «Дзвін», «Вітчизна».

Читач має змогу відкрити для себе маловідомі широкому загалу імена – С.Гайдучка, А.Лотоцького, Л.Старицької-Черняхівської, М.Галушинського, В.Бандурака, Т. і Я. Окуневських, П.Бондаренка, В.Кашицького, шлях кожного з яких до суспільного визнання, за влучним висловом Б.Якимовича, проходив «через життєву крутизну (per ardua vitae)» (с.221). Не вдаючись у детальний аналіз кожної зі статей, наголосимо на головному – оцінюючи згадувані постаті, автор не локалізує масштаби їхньої діяльності рамками конкретного регіону та часового виміру, а проектує їх на матрицю загальноєвропейської історії.

До збірника також увійшли «цінні біографічні нариси про історика М.Андрусюка, видавця І.Тиктора, художника І.Марчука та ін. Окремої уваги заслуговують публікації, присвячені сучасникам, колегам Богдана Зіновійовича, «видатним особистостям та інтелектуалам» (с.330) Я.Дашкевичу, Я.Ісаєвичу, Б.Возницькому, Ф.Стеблю. Написані з різних нагод, вони розкривають не тільки окремі фрагменти офіційної біографії великих постатей сучасності, але, завдяки оригінальній авторській манері подачі матеріалу, дозволяють панорамно заглибитися в багатство внутрішнього світу героїв його статей.

Окремий тематичний блок книги скомпоновано з наукових праць автора, присвячених українській військовій та военній історії. Змістовно до нього тяжіють статті, зібрані в розділі «Питання термінології», оскільки предметом наукового аналізу Б.Якимовича є саме військова термінологія. Хотілося б висловити кілька застережень з приводу використання автором у назві розділу понять «військова» та «воєнна» історія. У сучасній історичній науці досі тривають дискусії з приводу термінологічного апарату досліджень у галузі історії війська й воен, активним учасником яких, до слова, виступає Богдан Зіновійович. Переважна більшість дослідників, зокрема О.Лисенко, Р.Пилявець, схиляються до думки, що «воєнна історія (якщо мати на увазі суто военний стан) є дискретною, нерівномірною. А от військова історія відзначається перманентністю, тяглістю». Тому термін «військовий» слід вважати родовим щодо терміна «воєнний», який

входить до нього досить істотним сегментом³. Використання автором у назві обох дефініцій, на нашу думку, виглядає дискусійним, хоча це жодним чином не применшує наукової цінності праць, уміщених у цьому розділі.

В основу послідовності розміщення статей Б.Якимович поклав хронологічний принцип – відкриває тематичний блок публікація, присвячена 500-річчю українського козацтва, а завершує – виголошена автором на II науковій геральдичній конференції у Львові 1992 р. доповідь «Військовий музей у Вінніпезі – джерело для дослідження історії українського війська». Загалом у цьому розділі чітко виокремлюються дві наукових теми, що тією чи іншою мірою екстраполюються у представлених автором публікаціях. Одна з них стосується воєнно-політичних подій, які мали місце на теренах Галичини у першій чверті XX ст., насамперед січового стрілецтва та Української галицької армії. Інша – певною мірою виступає логічним доповненням попередньої, оскільки стосується проблем українського національно-визвольного руху 1930–1940-х рр. Сфера наукових зацікавлень автора не замикається на аналізі основних українських парамілітарних сил першої половини XX ст. Поза сумнівом, увагу читача привернуть статті, в яких висвітлюється роль і місце в буремних подіях того часу таких відомих осіб, як генерал М.Тарнавський, полковник С.Коновалець, Р.Шухевич, З.Тершаковець, П.Мірчук.

Безперечної уваги заслуговують ґрунтовні наукові виклади професора Б.Якимовича з питань військової термінології. Відомо, що Богдан Зіновійович – один із перших науковців, хто порушив проблему впровадження державної мови у Збройних силах України, спонукавши до її обговорення спеціалістів із військової історії та філології. Показово, що своє звернення до цієї проблематики історик мотивував не лише науковим інтересом, але й громадянським обов'язком, небезпідставно стверджуючи, що «функціонування мови титульної нації у війську є питанням державної безпеки» (с.815).

На тлі глибокої системної кризи радянської імперії, яка від другої половини 1980-х рр. демонструвала зростаючу динаміку, у державі стрімко наростали відцентрові тенденції. Тоді ще радянські республіки накрила хвиля бурхливого національного відродження, що супроводжувалося активізацією громадсько-політичного та культурно-просвітницького рухів. Спираючись на широку документальну базу, покликану довести тяглість традиції національного державотворення, українці одними з перших заявили про своє історичне право на власну державу. Цілком закономірно виникла проблема визначення її зовнішніх атрибутів, необхідність «дати населенню республіки повну, історично об'єктивну й науково вірогідну розвідку про історичну українську символіку, що творилась упродовж багатьох століть, зробити відповідні висновки» (с.556). Із низкою статей Б.Якимовича з питань українських національно-державних символів – герба, прапора, гімну – читач має змогу ознайомитися в окремому розділі книги.

Хронологія їх написання (кінець 1980 – 1990-ті рр.) опосередковано засвідчує активну громадянську позицію автора як громадського діяча та дослідника,

³ Лисенко О. До питання про зміст понять «війна», «военний», «військовий» // Сторінки воєної історії України: Зб. наук. ст. – К., 2003. – С.117–118.

для якого наукова об'єктивність – вище голослівних заяв, хай навіть патріотичного звучання. Розвідку професора Б.Якимовича «До питання про українську національну символіку» написано з використанням широкого спектра історіографічного доробку попередників, вона містить глибокі висновки. Автор переконливо доводить відсутність націоналістичних тенденцій у вірші «Ще не вмерла Україна», перейнятому мотивами українського романтизму позаминулого століття, наголошуючи, що «і гербова відзнака у формі тризуба, і синьо-жовті прапори мають давнє походження і несуть у своїй суті певну історичну пам'ять» (с.563).

На окрему увагу заслуговують статті, присвячені проблемі походження українських грошових знаків. Запропонований Богданом Зіновійовичем захоплюючий екскурс у колізії зі впровадження національної валюти, поза сумнівом, буде цікавим фахівцям – нумізматам, боністам, геральдистам.

Не знаю, чи за задумом автора, чи за випадковим збігом, але розділ «Франкознавство» розміщено в умовній середині книги, тож він став її центральною частиною. Бачимо тут більше десятка статей, частину яких опубліковано також у польсько-, румунсько- та німецькомовній версіях, із посиланням на українськомовні публікації.

Знайомство зі студіями, уміщеними у цьому тематичному блоці, варто розпочати з публікації, яка його завершує – «Замість післямови, або Деяко про себе самого» і, своєю чергою, є частиною фундаментальної праці професора Б.Якимовича про Великого Каменяря – «Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти». Богдан Зіновійович належить до тієї когорти дослідників, котрі є франкознавцями «не раз на десять років – від ювілею до ювілею», а для кого ця тема стала частиною наукового життя. Очевидно, саме тому, поставивши «довгождану крапку і точну дату закінчення своєї головної на сьогодні (2006 р. – Г.С.) праці життя» (с.733), він продовжив свої франкознавчі студії з нової сторінки.

У розділі вміщено статті, які автор написав упродовж 1993–2013 рр. Окремі з них досі не було опубліковано, зокрема «Засади соборницької ідеї в історичній спадщині та видавничій діяльності Івана Франка», «Іван Франко як книгознавець і видавець. Теорія і практика. 70-ті роки ХІХ ст. – 1916 р.», однак містять цікаві та аргументовані виклади професора Б.Якимовича з приводу світоглядних засад І.Франка, його видавничої діяльності. Процес формування світогляду Каменяря автор «умовно поділяє на чотири періоди», наголошуючи при цьому, що «проблема його світогляду була предметом найбільшої фальсифікації в підрадянську епоху» (с.605–606). Б.Якимович значну увагу приділяє аналізу діяльності «Франка-історика». Безперечною заслугою автора стала вдала спроба систематизувати корпус франкових історичних праць, розділивши їх на окремі групи.

Порівняно більше місця в розділі займають статті, присвячені видавничому та книгознавчому аспектам діяльності І.Франка, оскільки той, на думку автора, «водночас був і одним з перших теоретиків книгознавства, хто з другої половини ХІХ ст. визначив узагальнені напрямки розвитку української видавничої справи» (с.670).

Показово, що поряд з І.Франком професор Б.Якимович ставить постать його сучасника – А.Чайковського, виділивши науковий доробок про нього в окремих розділах. Слід відзначити, що від початку 1990-х рр. Б.Якимович очолює Наукову фундацію Андрія Чайковського, є одним із головних організаторів ушанування пам'яті письменника, публікації творчої спадщини.

В основу структурної побудови розділу «*Studia Čajkovskiana*» покладено не хронологічний принцип добору статей, а радше тематичний: читач має змогу поступово відкривати для себе цього талановитого письменника, «громадсько-політичного та культурного діяча Галичини кінця ХІХ – першої треті ХХ ст.» (с.737). Насамперед автор здійснює короткий екскурс у біографію А.Чайковського, розкриваючи його життєвий шлях та ключові етапи громадсько-політичної діяльності. Привертає увагу ґрунтовне дослідження професором Б.Якимовичем наукової, публіцистичної творчості письменника, його мемуарної та епістолярної спадщини. Аналіз, який провів автор, дає йому підстави для висновку, що «через усе життя А.Чайковського червоною ниткою проходить відновлення військово-історичних надбань минулого, без чого не може навіть іти мова про державність українського народу» (с.755).

Відмітною рисою Б.Якимовича як науковця є його вміння розглядати окреме кризь призму конкретно-історичного тла. Саме під таким кутом зору висвітлюється ним театрознавчий аспект діяльності А.Чайковського, роль його в розвитку галицького театру наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Стаття «Театр “Руської бесіди” і Андрій Чайковський» містить дві сюжетні лінії – з одного боку, автор у притаманній йому художньо-публіцистичній манері письма на прикладі театру «Руська бесіда» розкриває особливості функціонування українського театрального життя Галичини наприкінці ХІХ ст., а з іншого – на підставі широкої джерельної бази робить висновок про те, що «А.Чайковський був одним із провідних театрознавців і авторитетів серед галицьких культурних діячів» (с.769).

Багатогранність творчої натури професора Б.Якимовича яскраво ілюструє добірка публікацій, зібрана в розділах «*Miscellanea*. Вибрані рецензії, доповіді, відгуки, публіцистика, документи» та «Публікації». Заслужують на увагу високопрофесійні рецензії автора на низку наукових видань, опублікованих не тільки в Україні, але й за межами нашої країни – у Молдові та Росії. Окремі статті, нариси, замітки публіцистичного характеру, написані з приводу визначних ювілейних дат чи резонансних подій суспільно-політичного життя, особливо цінні тим, що не лише відображають позицію автора, але й несуть на собі відбиток тогочасної атмосфери життя, як-от: «Зараз треба дуже виважено підходити до перейменування вулиць. Розмова Наталі Онисько з Богданом Якимовичем» (2003 р.), «Доповідь голови мандатної комісії конференції Львівської регіональної організації НРУ Богдана Якимовича» (1989 р.) та ін. Водночас видається не зовсім доречним залучення статті про село Космач саме у цю частину збірника. На нашу думку, вона гармонійно доповнила б комплекс публікацій автора, зібраних у першому тематичному блоці.

Надзвичайно цікавим і цінним для дослідників творчості Д.Яворницького буде текст його першої публічної україномовної лекції «Україно-руське

козацтво перед судом історії», републікація котрої знайшла своє місце в рецензованому збірнику. Особливої уваги заслуговують дві статті, присвячені Л.Жемчужникову, «великому нащадкові славної української родини» (с.942). Одна з них («Закоханій в Україну», спільна з дочкою Мирославою, художником і мистецтвознавцем) – це короткий біографічний нарис, приурочений до 175-річчя від дня народження званого художника. Інша – це мемуари Л.Жемчужникова про Т.Шевченка, його смерть і поховання, уперше повний переклад із російської мови за роздобутою ним копією рукопису здійснив саме професор Б.Якимович.

Завершує основну частину збірника розділ «Додатки. Дещо про автора: погляд з боку». Його основу становлять публікації різних авторів про події, безпосередній чи дотичний стосунок до яких мав Богдан Зіновійович. Переглядаючи їхні розлогі роздуми, чи коротенькі замітки з приводу появи певного видання («Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3-х т. – Львів, 2002», «Я не писав на експорт, лише для свого народу»), організації та проведення наукових чи громадсько-політичних заходів («Україна – Світ» – зодчий зв'язків з діаспорою», «Шевченківський вечір у Перемишлі») відкриваєш для себе інші грані діяльності професора Б.Якимовича – українця, котрий не мислить себе поза межами рідної країни.

Видання має особливий, географічний та предметний показники, що полегшує читачеві доступ до потрібної йому інформації, дозволяє віднайти її у широко репрезентованому тематичному полі збірника. Особливої уваги заслуговує художнє оформлення книги. Вдало підібрані ілюстрації Я.Гніздовського, І.Труша, І.Крислача, Г.Нарбута, Ю.Панькевича, А.Гречила, П.Бондаренка значно підсилюють смислове наповнення глибоко продуманих назв окремих розділів. Яскрава, виразна мова, а також чудове поліграфічне виконання теж неабияк приваблюють читача, адже таку книгу приємно тримати в руках.

Насамкінець потрібно підкреслити, що головна цінність збірки праць Б.Якимовича полягає в її не тільки науковому, світоглядному, філософському, а й у великому методологічному значенні. На основі ключових ідей, що їх висунув автор, може бути здійснено багато спеціально-наукових, політологічних та науково-культурологічних досліджень як загальнотеоретичної, так і галузевої спрямованості. Рецензоване видання дає підстави для роздумів і дискусій, що тільки підкреслює його беззаперечну цінність.

Наостанок хотілося б наголосити на тому, що велетенська праця, яку автор подає на розсуд читачів, заслуговує на схвальну оцінку, і на те, аби бути уважно прочитаною та проаналізованою. На наш погляд, якби ця книжка могла дійти хоча б до районних бібліотек, вона стала б дуже доброю лектурою для ширшого кола громадян у справі пізнання рідної історії, особливо – для випускників шкіл. Та й професійні історики багато чого можуть почерпнути з неї.

Г.М.Стародубець (Житомир)